

Az évszak műtárgya - 2005. őszi

Szépművészeti Múzeum - Előcsarnok
2005. szeptember 13 - november 27.

Dél-arábiai alabástrom szobrok

Hagyományteremtő szándékkal indította útjára 2003-ban a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye 'Az évszak műtárgya' kamarakiállítás-sorozatot. A sorozat fő célja, hogy rendszeres ritmusban a közönség elé tárja a Múzeum Antik Gyűjteményében folyó munka eredményeit: egy-egy újonnan megszerzett, restaurált művet, vagy éppen olyanokat, amelyekről új és bemutatásra érdemes tudományos eredmények születtek.

Az ókori görög és római kultúra hagyományának bővületében élő Európa csak a 18. századtól kezdett komoly érdeklődéssel fordulni a szomszédos nagy keleti kultúrák felé. Még mostohábban bánt az egyedül klasszikusnak tekintett kultúrák távolabbi periferiáján élő népek hagyatékával. A világ globálissá tágulása során azonban lassanként egyre világosabbá vált, hányféle és hány irányból jövő források táplálták már kialakulásától fogva ezt a görög-római kultúrát. Korábban jóformán ismeretlen, autonóm mondanivalójú művészetek felé fordult a figyelem, nem utolsósorban a művészi kifejezés hagyományos formáinak átalakulását követve, olykor megelőzve. Az európai kultúra számára a legfrissebben felfedezettek közé tartozik az ókori Délarabia hagyatéka. Az Arab-félsziget délnyugati sarkát, nagyjából a mai Jemen hegyekben, magaslatokban és földművelésre alkalmas síkságokban gazdag vidékét a görögök legalább Hérodotos Kr.e. 5. századi elbeszélése óta mesés gazdagságúnak tudták, a gyér és túlnyomórészt másod-, harmadkézből vett ismeretek alapján pedig már a Kr.e. 3. században Boldog Arábiának nevezték. Ezen a néven, *Felix* vagy *Beata Arabiaként* emlegették a római szerzők is, megkülönböztetve a félsziget nagy részét elfoglaló sivatagtól, a Kietlen Arábiától (*Arabia deserta*). Legfőbb jelentősége a Mediterráneum népei számára abban állt, hogy egyedüli szállítója volt a területén (és ezen kívül csak az egykor ezzel összefüggő Szomáliában) termő tömjénnek, továbbá a mirrhának, fahéjnak, más illat- és fűszereknek, különleges fajtáknak, az Afrikából érkező arany, ezüst, elefántcsont, teknősbéka-páncél, valamint India kincseinek, a magasabb szintű életmód szinte nélkülözhetetlen kellékeinek akár görög földön, akár Itáliában. Komoly felfedező utakra efelé a terület felé görögök és rómaiak csak későn és nagyritkán vállalkoztak. Az újkorban is lassan kezdődött el megismerése. A tudósok, akik itt a 18-19. században megfordultak, szinte kizárólag felirataik iránt érdeklődtek. Rendszeres tudományos ásatások csak a 20. század ötvenes éveiben kezdődtek. Az utóbbi két-három évtizedben azonban, nem utolsósorban a terület két különböző történeti sorsú részének 1990-ben egységes országgá, a Jemeni Köztársasággá való egyesülése után jónéhány ország kezdett itt nagyméretű régészeti kutatásokat, az 1997-től számos országot bejáró vándorkiállítás pedig korábban alig figyelemre méltatott művészetéről is revelatív képet adott. Egyelőre csak vázlatos és sok ponton, elsősorban a kronológiát illetően bizonytalan képet lehet rajzolni a délarábiai kultúra történetének első évezredéről. Úgy tűnik, a sivatagból bevándorló törzsek alakították ki, Kr.e. 1200 táján felváltva a terület bronzkori kultúráit. Határozott vonásokat csak a 8. század végén kapott, amikor a sábai királyság a terület nagy része fölött kiterjesztette hatalmát. (Így Sába királynőjének Salamon királynál a 10. században tett látogatása, amelyet a bibliai történet őrzött meg, egészében

semmiképpen nem történeti hitelességű.) Sába volt a délarábiai kultúra szülőhelye. A négy nagyobb délarábiai királyság (a mineus, sábai, katabáni és hadramauti) közül mai ismereteink szerint először itt használták az évszázados előzmények nyomán kialakult írást, amely maga is a délarábiai művészet egyik fő műve; csak a mássalhangzókat jelölő 29 jelből állt, és közös származása kötötte össze a föníciai írással. A sábai monumentális írás modellje volt a többi délarábiai írásnak, ahogy a délnyugati sémi nyelveknek itt beszélt dialektusa, vagy építészete is mintaadó hatású lett. Bár az 5. századtól a többi említett királyság is megerősödött, belső háborúi ellenére a délarábiai kultúra a Kr.e. 1. századig viszonylag egységes karaván-kultúra volt, vagyis gazdaságának és jólétének alapját a monumentális gát- és csatornaépítéssel biztosított földművelés

mellett elsősorban a karaván-úton domesztikált tevékkel a mintegy 2-3 havi járásra fekvő

Gázába szállított termékeinek értékesítése képezte.

Legalább a 8. századtól kapcsolatban állt Mezopotámiával, a szomszédos Egyiptommal és főként Etiópiával, de az idegen látogatóktól való elzárkózás jellemezte, ami a fő oka volt a Délarábiáról a Mediterráneumban alkotott kép elmosódottságának. Mindez alapján változott meg a Kr.e. 1. századtól. A Katabánból kiszakadó hegyi törzsek egy csoportja a tengerpartra lehúzódvá megalapította Himyar államot, amely Sába vetélytársa, majd a Kr.u. 3. század végétől,

Sábát elnyelve és Hadramautot meghódítva Délarábiát egyesítő királyság lett. Kr.e. 110 körül a görög Eudoxos felfedezte, hogyan lehet a monszun szelet előnyösen felhasználni az Indiába irányuló hajózásra. Ettől kezdve a karaván-utak jelentősége háttérbe szorult a kikötőkkel szemben: a délarábiai termékeket elsősorban hajón szállították az indiaiakkal együtt a Vörös tengeren át a Mediterráneumba. Ennek tudatában Kr.e. 25-ben Augustus császár is kísérletet tett Délnyugat Arábia meghódítására, de serege nem tudott megbirkózni az éghajlati viszonyokkal. Himyar a Kr.u. 4-5. században a Közelkelet jelentős tényezője volt, végül azonban Etiópia, majd a szaszanida Irán uralma alá került, 628-ban pedig az Iszlámhoz való csatlakozás véget vetett Délarábia ókori kultúrájának. A délarábiai építészet monumentális köemlékeinek a Kr.e. 8. században kezdődő sorozatából egyre több maradványt tárnak fel az ásatások. A szobrászatnak két határozottan elkülönülő ága van. A kezdettől virágzó bronzszobrászat a nagy közelkeleti, majd a Kr.e. 3. századtól a hellénisztikus kultúrák mintáit követte. Ezzel szemben a kezdetben mészkőből, majd az alabástrom egy helyben bőségesen talált fajtájából készült kőszobrok nyolc-kilenc évszázadon át helyi stílusvonásokat és ikonográfiai típusokat őriztek. Ezeken lehet a legtisztább formában megtalálni a délarábiai művészetet a többi ókori művészettől megkülönböztető jellemző vonásait. Az alabástrom szobrászat virágkora a Kr.e. 4 - Kr.u. 1. században volt, ezen belül keltezhető leletek híján egyelőre nehéz egyes példányok időrendi helyét pontosabban kijelölni, nem utolsósorban a korán kialakult formák szinte változatlan továbbélése miatt. Az Antik Gyűjtemény ennek a délarábiai alabástrom szobrászatnak három példányát szerezte meg az elmúlt években. Az ülő nőalak típusa a délarábiai szobrászat kezdetétől szinte változatlanul élt az alabástrom szobrászat elhalásáig a Kr.u. 1-2. században. A szoborról jól leolvashatók ennek a helyi művészetnek fő jellegzetességei: a vonzódás a kubisztikus formákhoz, tömörszerűség, mozdulatlanság, frontális beállítás, a naturális vonások és részletek elhanyagolása (a lábak tagolatlan tartó oszlopok, a test alsó része aránytalanul jóval rövidebb a felsőnél, a nyak irreálisan vastag, a mellék csaknem a vállon vannak, a ruha redőtlen, a karokat a testtől befűrt

lyukak választják el, a lábfejek jelzetlenek); részletesebb kidolgozású csak az arc: a szoborfestés görög-római szokásával ellentétben a délarábiai alabástrom szobrokra jellemző módon a színességet különböző anyagokból kifaragott berakások jelentik a szemeken; a fej tetején a haját stukkóból vagy gipszből mintázták, nyomát csak az érdes felület jelzi; a két fülben és ritka kivételként az orrban is látható fúrt lyukban fém ékszerek voltak. A szobor a 4-1. századon belül bármikor készülhetett. Alighanem az alabástrom szobrászat virágkorának végéről való a kőszáli kecske (ibex) szobor. Tömbszerű, egészében kubisztikus formája és a figyelmet az elemi forma érvényesülésről elvonó részletek teljes mellőzése (csak a szarvak vannak jelezve) tisztán mutatja a délarábiai művészet legfontosabb vonásait. Az ibex szent állat volt ebben a kultúrában, amit a rituális vadászatáról szóló tudósítás mellett az oltárok gyakori díszeként való megjelenése is bizonyít. A szobor nyilván szentélybe szánt fogadalmi ajándéknak készült. A harmadik szobor, a férfi-arc, csak az áll alatti részében töredékes. Hátsó oldala és az egyenesre levágott fejtető érdes felülete eredeti elhelyezésére utal: mintegy méternyi magasságú mészkőlapban kivágott fülkébe helyezték el, és gipsszel ágyazták be a sztélébe, amelyen a fej fölött felirat nevezte meg a halottat, akinek állították. Teljes példányok százával kerültek elő főleg Sába és Kataban temetőiben. Többnyire a 2-1. századra keltezik őket. Jellegzetes a pontozással jelzett bajusz és szakáll; a pupilla felülete színes kő vagy üvegpaszta berakására van kiképezve, és ugyanilyen díszítés tölthette ki a szemöldök árkait is. A tengeri út megnyitásával megélénkülő kapcsolatok a Földközi-tenger kultúráival a hellénisztikus hatások mind erősebb érvényesüléséhez vezettek Délarábiában. A Kr.e. 3. századtól importált műtárgyak hatása a Kr.u. 1-2. században lassanként fölébe kerekedett a helyi művészi formáknak, és egy erősen hellénizált produkció kialakulásához vezetett. Ennek összetevőit jellemzően mutatja egy Sanaa, a volt Sába, ma Jemen fővárosa közelében előkerült 2-3. századi lelet: két király monumentális szobrának töredékei, rajtuk bevésve a görög mester, Phókas, és a helyi bronzöntő, Lahayamm nevével.

Szilágyi János György